

1

Sloboda človeka

Človek – slobodná bytosť

O zmysle života

Kto a čo je človek

V slobode otvorený pre nekonečno

Obmedzenia i bezhraničnosť

Človek pred nekonečnom v dejinách

Od tušení po poznanie pravého Boha

Jediný živý Boh

Slobodné rozhodovanie pre dobro či zlo

Kresťanské chápanie slobody

Ludské činy – dobré alebo zlé

Sloboda tvorivá, alebo deštruktívna?

Deštruktívna sloboda – náprava?

Zmätky okolo slobody

Človek osoba a osobnosť

Zvrátené chápanie slobody

Rozvracanie života

Zvrátenosť slobody v neresti

Otrasné riziká zvole

Sloboda?

Človek – slobodná bytosť

Vedec, biológ a paleontológ kedysi napísal: Sily, ktoré v hĺbke nesú náš život, sa nám ukrývajú za závojom tajomstva a za tisícerými javmi, do ktorých je vpletený náš život v tomto vesmíre. Naša myseľ a naše hľadania nie sú vstave dotknúť sa priamo prameňa, ani vystopovať všetky zhody a okolnosti, ktoré boli a sú potrebné, aby náš život vznikol, aby trval a rozvíjal sa. A tak sa stále a znova cez celé dejiny pýtame: Čím sme my ľudia? Sme azda len bezvýznamné častice medzi tisícami hviezd a bytosť v nesmiernom vesmíre? Alebo sme bytosť ojedinelé a na samom vrchole viditeľného sveta? A kam nás prúd života unáša? K vrcholu ešte vyššiemu a k životu ešte bezpečnejšiemu a trvalejšiemu, než je naša pomínutelnosť v terajšej podobe na tejto zemi, kde žijeme iba niekoľko desiatok rokov? Alebo smerujeme k životu trvalejšiemu, než túžime? A máme nejaký vplyv na svoj život, na jeho rozvoj a na jeho budúcnosť? Čím je naša *sloboda*, najväčší dar nášho života, ktorou *tvoríme* a tvoríme *i seba samých*? Aký vplyv môžeme mať vo svojej slobode na svoj život? Čím je a môže byť naša sloboda pre nás, pre spoločenstvo ľudí a pre svet? Čomu slúži a čomu má slúžiť? Môže sa stať naša sloboda aj nešťastím pre nás a pre iných ľudí? A môže byť, naopak, naša sloboda neslýchaným požehnaním? Ako súvisí naša sloboda so zmyslom nášho života a života vôbec? To sú otázky, nad ktorými sa hodno zamýšľať znova a znova. Pre naše osobné i spoločné dobro.

O zmysle života

Ľudia vidia zmysel života rozlične. Niekedy do opravdivej hĺbky, často naskrz nepodstatne. Títo druhí sú problémom sveta. Jedni chcú užiť, druhí mnoho vlastniť, tretí sa spoliehajú na svoju surovosť, iní sú apatickí pesimisti. Spoločnosť a štáty regulujú tieto postoje, ale len čiastočne – zákonmi proti zbojstvu,

proti krádežiam a proti príliš okatej nepoctivosti či zvrhlosti. Ostatné závisí od každého z nás. Pustovníkom stačili kedysi orechy a zelenina. Aj dnes máme rodiny, kde sa žije skromne, ale zato v porozumení. Otázka šťastia nie je otázkou bohatstva. Inak by z bohatých domov mali vychádzať samé žiariace tváre, čo nie je pravda. Život, i chudobnejší, môže byť vyrovnaný, ak mu dávame zmysel. Skúsili sme to v továrňach i vo väzniciach. Veriaci človek vidí zmysel svojho života ako zaradený do Božieho plánu, v ktorom sme zahrnutí do Kristovej lásky, aby sme ňou stvárnňovali nový život a žili naveky: „Skrze neho, s ním a v ňom.“

Moderný psychológ napísal úvahu pre mladých ľudí „Cesta k sebe“. Podľa neho sme dnes ako jednotlivci príliš obrátení pozornosťou *navonok*, a to natoľko, že až zabúdame na seba, na svoj vnútorný svet živej osoby. Sme ohlušovaní decibelmi, zavalovaní obrazmi, utápame sa v písaných a hovorených slovách, v ktorých ťažko nájsť niekedy zmysel. Kde-tu až pri nejakej kľúčovej udalosti, radostnej či tragickej, naraz precitneme, začneme sa orientovať, usporiadať myšlienky a tvoriť si nanovo program života, sprevádzaní otázkou: K čomu chcem ako človek dozrieť? Učíme sa potom vydržať i *ticho*. A v ňom sa učíme sebareflexii: Idem správnym smerom? Neblúdím? To sú naše otázky. Nastavujeme si zrkadlo a dávame slovo svedomiu. Premietame svoj život až po mysliteľný koniec a uvažujeme, akí by sme chceli byť na tomto konci zrelosti... To už kontemplujeme nad hĺbkami života, až po posledné horizonty, ktoré nám je dané chápať. A tu nám svitá. Nie som oceán bez brehov. Plávam po obrovskom jazere a približujem sa k druhému brehu. Ten sa približuje priam nebezpečne. Ako na ňom pristanem? To závisí od toho, čo robím, čo mienim robiť, ako chcem žiť a ako žijem. O tom premýšľam v tichých chvíľach svojho dňa. A vtedy cítim, že patrím nielen sebe, ale všetkým, ktorí so mnou v živote putujú a počítajú...

Kto a čo je človek

A tak sa pýtam: Kto alebo čo je človek? To je najhlbšia otázka, ktorú si môžeme ako ľudia sami o sebe klásť a ktorú si od nepamäti ľudia aj kladú. Odpovedí bolo v priebehu dejín viac a jestvuje ich viac aj dnes. Otázky si kládli a odpovede dávali už grécki filozofi Herakleitos, Platón, Aristoteles, neskôr Tomáš Akvinský, René Descartes, Georg W. F. Hegel či Immanuel Kant, z novších Jean-Paul Sartre či Martin Heidegger alebo evolucionisti.

Človek sa poznáva a je na rozdiel od anorganických prvkov predovšetkým *živá bytosť*. Nemôže poprieť a odhliadnuť od toho, že má čosi spoločné s rastlinami a cez zmysly čosi spoločné aj s ríšou zvierat. Biológia ho preto právom zaraďuje aj do tejto ríše a opisuje ho aj ako *animal*, ako živočícha, pravda, obdareného rozumom. K životu a opisu človeka patrí podstatne aj jeho telesnosť. Natoľko, že človek telo nielen *má*, ale telom aj je.

No človek aj vo svojej telesnosti vykazuje jedinečné znaky, ktoré ho popri veľkej zhode podstatne odlišujú od celej prírody pod človekom, a teda aj od zvierat. V novších časoch na to presvedčivo poukázali vedci ako Adolf Portmann a Arnold Gehlen. V porovnaní so zvieratám sa človek javí v mnohom smere ako bytosť nedostatočná, ktorá nie je vedená tak jednoznačne ako iné živé bytosti, čo sú vedené svojimi inštinktmí a pudmi. Človek nie je bytosť taká špecializovaná a vyzbrojená pre boj o život ako mnohé zvieratá.

Friedrich Nietzsche nazýva preto človeka nepodareným zvieratám. A básnik Rainer Maria Rilke sa v básni ponosuje, že človekovi bola odopretá veľká istota zvieratá a že človek, vyhnaný z chráneného prostredia prírody, je vždy len jej protivníkom.

No výrazom „núdzna bytosť“ je vystihnutá len *negatívna* stránka biologickej, nezabezpečujúcej vybavenosti človeka. Človekovi je totiž súčasne daná aj stránka eminentne *pozitívna* – obdivuhodná, ba udivujúca otvorenosť a tvorivosť človeka mnohými smermi, roztvorená napokon do bezhraničných diaľok. Tým

človek prevyšuje čo do prispôsobivosti všetky ostatné živé bytosti. Je vstave stále prekračovať všetky hranice a otvárať si stále nové možnosti. K tomuto záveru vedie už výrečný príklad ľudskej ruky, ktorú opisoval a obdivoval ako univerzálny „nástroj“ už Aristoteles. To isté sa dá po somatologickej stránke povedať, a odborníci to hovoria, aj o ľudskom hrdle a hlasivkách, ktoré sú vstave vydávať neuveriteľné množstvo zvukov a hlások s čistou a nevyčerateľnou šírkou ich farebnosti, a tým umožňujú ľudskú reč a spev s ich mnohotvárnym a pestrým repertoárom (Adolf Portmann). Podstatné je však to, že človek je na rozdiel od zvierat svojím duchom, poznaním a chcením otvorený pre nekonečno.

V slobode otvorený pre nekonečno

Každý človek je otvorený pre nekonečno... Príklad celkom všedný, ale nie banálny, lebo vyjadruje základnú pravdu o našom živote. Uvádza ho psychológ. Mladá matka stojí na balkóne pri spiacom dieťati. Z ulice k nej doľahne klopkanie vysokých podpätkov, dopĺňané detským cupitaním. Vzduch pretne ostrý ženský hlas. „Ešte ti nestačilo? Bola si v McDonalde, hojdala si sa na ihrisku, kúpila som ti čokoládu a sponky! Kedy budeš mať dosť?!“

Matka na balkóne zostala zarazená – dievčatko na ulici malo šťastie: jedlo vo fastfoode, hojdalo sa po nebo, vo vlásokoch sa jej ligotali nové sponky... Nestačilo jej... Nahrádzala tým všetkým jej mladá matka lásku? Veď s hnevom skríkla: Kedy budeš mať dosť? A vyrátala darované veci... Jedlo, zábavu, ozdoby... Bola pri tom aj láska? Na druhý deň to istotne pokračovalo.

Kedy budeme mať dosť... – vecí, peňazí, zábavy, ozdôb? A kedy dosť lásky? Nikdy sa nezasýtime. Sme otvorení do nekonečna... Mysľou, chcením, túžbami, svojou slobodou bez hraníc.

V knihe rozhovorov sa redaktor opýtal kardinála Ratzingera: „Dary ducha sú podľa kresťanskej náuky daromi Božími do ži-

vota, aby ho napomáhali. Je *sloboda* takisto darom ducha – alebo skôr je milosťou od Boha?“

Odpoveď znela: „Milosťou dáva Boh človekovi mnohorakým spôsobom niečo, čo ešte nedostal pri stvorení. Naproti tomu *sloboda* patrí k pôvodnej duchovnej existencii človeka. Nie sme predurčení konať *nevyhnutne* a všetci rovnako. Sloboda je tu na to, aby mohol každý jednotlivý človek sám projektovať svoj život a svojím vlastným vnútorným uvážením a rozhodnutím nakoniec si voľiť cestu, ktorá zodpovedá jeho povahe a cieľom. Sloboda je dar, ktorý človek dostal *ako človek*. Ňou sa má stávať zrelým človekom, čoraz zrelším a dokonalejším človekom, ktorý je stále otvorený pre nekonečno.“

V tomto zmysle ktosi povedal, že dokonalosť je síce mierou neba, ale túžba po dokonalosti je mierou človeka. Dejiny nám až po dnešok stále dokazujú, že človek stále hľadá absolútno! A kde všade a v čom všetkom ho človek hľadá! V poznávaní a chcení, v umení, ba v každej, i technickej tvorbe, v celej kultúre. Človek chce stále viac – je na ceste k nekonečnu.

Obmedzenia i bezhraničnosť

Jeden z prvých paradoxov, s ktorými sa stretáme u človeka, je moment „obmedzenia“ a „bezhraničnosti“ či nekonečna. Tým sa vyznačuje duševný život človeka a tým človek prevyšuje život číro zmyslový. Na základe zmyslov sa otvára zvieratú jeho životný priestor, ktorý mu je pridelený ako jeho svet. Každému druhu zvierat je pridelené osobitné životné prostredie, primerané jeho svojrázu, na poli, v lese, pod zemou, vo vzduchu či vo vode. Podľa toho je pre živé bytosti toľko životných prostredí, koľko je živočíšnych druhov. Každé prostredie je ohraničené, nijaké z nich sa nekryje so svetom ako celkom – kryje sa iba s časťou či výsekom sveta. Preto zviera vníma a prijíma všetko len tak, ako sa mu to v rámci jeho životného prostredia ukazuje. Ináč povedané: zviera prijíma všetko, ako sa mu *to javí*, nie ako to samo v sebe je.

Aj človek má podľa svojho biologického ustrojenia pridelené vlastné životné prostredie, odlišné od každého prostredia zvierat. Toto prostredie je tiež obmedzené a nekryje sa so svetom *ako celkom* – ani na zemi, ani vo vzduchu, ani pod zemou, ani v mori. Je však zrejmé, že životné prostredie *človeka* siaha neslýchane ďalej než prostredie akéhokoľvek druhu zvierat. Okrem toho sú hranice životného prostredia človeka pohyblivé, nie sú ako u zvierat v podstate nemenné. Naopak, človek hranice svojho životného prostredia stále *posúva ďalej* napredovaním poznania, ktoré sa nikdy nekončí. Tým sa stále viac približuje k rozmerom *celého sveta*, aj keď sa s ním nikdy nekryje. Pritom človek poznáva veci sveta nielen ako *sa javia* vo vzťahu k nemu, ale aj čím sú *samy v sebe*. To je aspoň zásadne možné, hoci v jednotlivých prípadoch ono „pre človeka“ a „samo osebe“ sa často nedajú jednoznačne a úplne jedno od druhého oddeliť. Svojím *duchom* človek prekračuje všetko obmedzené a ohraničené a je otvorený pre *bezhraničné* či *nekonečné* ako pre čosi, čo mu tiež patrí. Človek je bytosť *všetkého*, je bytosť *nekonečna* a *absolútna*. Vo svojom *poznávaní*, vo svojom *chcení*, vo svojej *tvorbe* preto človek mieri stále ďalej, než je zmyslový horizont a než sú hranice jeho biologického života, a ubera sa vpred bez hraníc stále dopredu. Tak si človek tvorí *kultúru* i *civilizáciu*, tvorí si svoj *ľudský svet*, stále otvorený pre ďalší rozvoj života. Tým, že človek stále viac poznáva, stále viac chce; no tým, že na tomto základe stále viac *tvorí*, človek najmä rastie, utvára aj sám seba na bytosť stále plnšiu a bohatšiu – človek sa na rozdiel od všetkých ostatných živých bytostí čoraz viac *zdokonaľuje*. Stále viac, hlbšie a prenikavejšie chápe nielen *svet* okolo seba, lež stále hlbšie a prenikavejšie chápe aj *sám seba* a svoje miesto, ba i *svoje poslanie* vo svete. Ak sa dá povedať, že človek svojím telom je tiež zapojený do biologickej evolúcie, od chvíle, v ktorej sa objavil vo svete *ako človek*, a biológovia o tom bezradne hovoria ako o *mutácii*, čiže ako o „*náhlej zmene*“, bolo by mylné pokladať človeka len za pasívny objekt evolúcie, lebo by ho to oberalo o jeho podstatné *tvorivé* uspo-

benie a vrhalo by ho to späť do sveta podľa ľudského, z ktorého sa takmer nepochopiteľne mutáciou či „náhlou zmenou“ vynoril. V skutočnosti sa prírodná biologická evolúcia u človeka zastavila a v človekovi sa objavila náhlou zmenou *dejinnosť* – človek sa stal *aktívnym subjektom* diania vo svete. Človek sa stal *tvorcom* diania vo svete. Človek sa vo svete sám realizuje, z vlastnej iniciatívy zasahuje do diania vo svete, formuje svet podľa svojich vlastných plánov a potrieb, premieňa prvý, nájdený svet na svet *iný* podľa vlastných projektov. Fyzikálny svet sa takto stáva svetom *človeka*. Objavením sa človeka tak svet dostal neslýchanú *tvorivú silu* a s ňou neslýchané možnosti. Táto sila a tieto neslýchané možnosti pramenia z *ľudského ducha*, z ducha človeka. Kto by to chcel poprieť alebo v človekovi udusiť, poprel, znemožnil a zničil by rozvoj celého nášho sveta, ktorý sa stal *svetom človeka* – človeka, ktorý žije a tvorí ako *jediná* vedomá bytosť nášho sveta. Popri nevedomom svete okolo nás, popri nevedomých bytostiach okolo nás človek jediný má *vedomie*, schopnosť poznávať, vedome chcieť, slobodne sa rozhodovať a slobodne na základe poznania tvoriť a hovoriť si: ja poznávam, ja chcem, ja sa rozhodujem, ja tvorím.

Zviera je vo svojej činnosti usmerňované podnetmi zvonka a silami inštinktov zvnútra, no samo o sebe nerozhoduje ani nič nové netvorí. Je akoby vydané napospas vnútorným a vonkajším silám. Žije podľa vnútorných zákonov inštinktov a podľa vonkajších zákonov prírody. Človek sa má do veľkej miery *sám v moci* a je vstave podrobovať si vonkajšie sily do veľkej miery podľa vlastných potrieb a podľa vlastného rozhodnutia. Môže rozličné podnety zvonka prijať alebo odmietnuť, zosilniť alebo zoslabiť, nasmerovať týmto alebo iným smerom, keď ich už predtým zhodnotil. Pasívne podriadenie sa rozličným podnetom, silám či inštinktom, ktorému úplne podliehajú zvieratá, je u človeka tiež zamenené *vládou nad sebou* samým a nad prirodzenými sklonmi zvnútra, tak ako vplyvom podľa zákonov prírody zvonka, ktoré je človek vstave ovládať a zapojiť do svojich služieb.

Takto vie byť zrelý človek pánom *nad sebou* samým a vie byť do veľkej miery i pánom a vládcom *sveta*.

Týmto všetkým je človek ako vedomá ľudská bytosť, ako ľudská *osoba*. Je jednotný vnútorne sám v sebe a odlišný od všetkého ostatného. A predsa je so všetkým spojený. Nielen zmyslami, ale vedomým poznávaním mysle, ktorou všetko prijíma do seba a chápe ako odlišné od seba a zároveň sebe patriace poznáním. Celý svet je tak otvorený pre neho, je otvorený pre človeka. A otvorený mu je nielen svet viditeľný, ale všetko, čo vôbec jestvuje, čo je *bytím*, ba i to, čo *môže* byť. To človek vie zo svojej skúsenosti i zo skúsenosti iných.

Človek pred nekonečnom v dejinách

Skúsenostné a filozofické poznanie o otvorenosti človeka voči nekonečnu bolo dopĺňané v dejinách človeka aj inými cestami poznania, čo nám dosvedčujú kultúrne tradície národov. Zachovali sa nám v rozličných podobách v rozprávaných príbehoch literárnych, v mýtoch či v kresbách pravekých ľudí. Otvorenosť človeka pre nekonečno poznávali ľudia aj akýmsi tušením či intuíciou, aké sú dané napríklad veľkým básnikom.

Naše filozofické závery nachádzajú teda potvrdenie v dejinách človeka, a to aj v najstarších. To, že človek je zameraný na nekonečno v ustavičnom poznávaní, v ustavičnom chcení a v ustavičnej tvorbe, nám jasne dokazuje história. Aj najstarší ľudia, po ktorých nám zostali stopy, boli presvedčení o tomto zameraní na nekonečno, a preto verili, že smrť nie je koniec človeka – verili aj v život po smrti. Vo vykopaných hrobch neandertálcov sa našli popri zbraniach a nástrojoch aj kosti obetných zvierat, čo bolo znakom viery v záhrobný svet. Dávni ľudia premýšľali o smrti spôsobom, ktorý bol vo svete celkom nový a bol neznámy a cudzí všetkým iným živým tvorom na zemi. Zvieratá si azda tiež všimli, ako zomierajú iné zvieratá, ale ďalej nevedeli zájsť. Neandertálski ľudia, ktorí tak starostlivo pochovávali

svojich mŕtvych, si zrejme predstavovali, že viditeľný hmotný svet nie je jedinou skutočnosťou vesmíru. Vynikali teda schopnosťou uvažovať o veciach, ktoré *prekračovali* ich bežnú dennú skúsenosť.

V jaskyniach v Lascaux vo Francúzsku či v španielskej Altamire nám pravekí ľudia zanechali krásne maľby zvierat a lovcov, ale i symboly, ktoré nám podľa istých znakov dávajú jedinečnú možnosť nazrieť do paleolitickej duchovnosti týchto dávnych ľudí. Tie isté stopy zmyslu pre neviditeľné *duchovno* nám zanechali neskorší poľnohospodári, ktorí žasli nad plodnosťou zeme a nad spoluúčasťou pôdy, slnka i dažďa z oblakov na tvorbe zázračného obilia a chleba, čo nebolo nijako v moci človeka.

Dejiny mnohonásobne dosvedčujú, že popri racionálnom poznávaní cestou *rozumu* ľudia poznávali mnohé veci aj inými cestami – tušením alebo intuíciou. V tradíciách národov, dokonca aj najstarších, sa našli prvky mýtov, v ktorých bolo mnoho fantázie, ale aj mnoho tušení a intuície o skrytej pravde sveta a života, aj o živote človeka. Aj neskôr mnohé objavy vo vede či technike vznikali nie vždy len cestou racionálneho myslenia – vznikali často ako *tušenia* či *intuície*. Aj v humanitných oblastiach nám básnici dodnes svojou intuíciou odkrývajú neraz najcennejšie stránky sveta a života.

To isté robili a robia svätci. Rozumové poznávanie nie je jedinou cestou poznania ani v dejinách, ani v prítomnosti. Pokiaľ ide o dejiny, výrazný dôkaz toho máme u Pytagora. Podľa neho múdrosť spočíva *v čísle*, v dôkladnej znalosti *čísla*. Číslo je podľa Pytagora modelom, na základe ktorého sa tvoria a existujú veci sveta. Veci majú vlastné čísla. Tie určujú ich obsah a vyjadrujú jadro veci. S číslami súvisí potom harmónia vecí. Aj morálka je podľa toho harmónia ako poriadok a súlad medzi konaním človeka a tým, čo v ňom a vo svete je posvätné a záväzné a čo tvorí v živote súlad.

Pokiaľ ide o čísla ako vyjadrenie vecí, vývoj vedeckého poznania dal Pytagorovi za pravdu. Čo Pytagoras poznával z veľkej

časti tušením a intuíciou, to neskôr dokazovala prírodná veda racionálne a experimentom. Mendelejevova sústava prvkov vyjadruje číslami všetky prvky materiálneho sveta. Svetelné spektrum sa dá vyjadriť číslami kmitov, pričom každá farba má svoje číslo. Číslami možno vyjadriť aj vesmírne telesá a ich pohyby. Zvuky a hudba sa dajú tiež vyjadriť číslami v oktávach a ich násobkoch. To všetko predvídala už Pytagoras, a to bez našich zložitých fyzikálnych a chemických laboratórií. Cesty ľudského poznania sú racionálne i záhadné a neraz i tajomné. Patrí k nim i poznanie náboženské, poznanie duchovného sveta a duchovných hodnôt a skutočností, ktoré veľmi obohacovalo a obohacuje náš svet.

Keď si položíme otázku výslovne o náboženstve, akou cestou ľudia prišli na myšlienku Boha, nebudeme môcť asi nikdy presne odpovedať. Nemáme na to možnosti. Čo sa týka dejín, jediná vec, ktorá vrhá trochu svetla na tento problém, je skutočnosť, že u nijakého národného spoločenstva niet pochybností o jestvovaní posvätna, Boha a že iba náboženstvo prechádza všetkými kultúrami a civilizáciami ako autonómny jav. Zdá sa, že idea Boha má svoj pôvod buď v zjavení, alebo v ľudskom usudzovaní, alebo v ľudskom zážitku a intuícii.

Idea Boha sa sotva mohla vykryštalizovať v ľuďoch bez účasti rozumu a jeho tichého úsudku. Pri pohľade na svet, pri pohľade na živé bytosti a najmä pri pohľade na človeka, na zložitý organizmus jeho tela a na jeho schopnosť myslieť, a pred dilemou, či je to všetko náhodné alebo zámerné, či bolo na začiatku nič alebo bolo niečo či niekto, aj najjednoduchší človek i dnes povie: Niečo tu muselo a musí byť. Prvé a mocné. Z ničoty sme nevznikli. Skutočnosť je taká, že ľudia všetkých čias uznávali kohosi, niekoho, kto je nad svetom a je pôvodcom sveta. A uznávali to *len ľudia*.

Gilbert Keith Chesterton mohol napísať, že ľudia a len ľudia maľovali, že zvieratá neurobili ani jedinú zmysluplnú čiarku nejakej kresby, že umenie sa nevyvíjalo od zvierat po človeka, že zvieratá jednoducho nemaľovali a človek *kreslil* a *maľoval*, a že

teda umenie je *znakom* človeka. To isté však Chesterton napísal aj o náboženstve: zvieratá sa nemodlili, ale človek, a len človek sa modlil. Náboženstvo je *znakom človeka*.

Od tušení po poznanie pravého Boha

Náboženské tušenia nekonečna u národov boli poväčšine hmlisté a tápavé. Poznanie filozofov o absolútne ako prvej príčine boli presvedčivé, ale boli chladné. Filozofi síce prišli k bezpečným záverom, že absolútna bytosť nevyhnutne existuje, že musí zahŕňať všetky dokonalosti, všetku moc a všetky sily, ktoré nachádzame aj vo svete a že to musí byť preto bytosť *vedomá*, „Nous“, „Logos“, že to musí byť živá *osoba* s myslou a vôľou, že je to osobný Boh.

Keď si tieto poznatky a zistenia zhrňame, môžeme povedať, že premýšľaví ľudia – filozofi dospeli k záveru, že pri otázke, či na počiatku sveta bolo nič, alebo bolo niečo, je nevyhnutné vylúčiť možnosť, že by svet, vrátane živých bytostí a najmä vrátane mysliaceho človeka, bol vznikol z *ničoho*. To filozofi pokladali za absurdnú myšlienku. Ničota sa nemohla premeniť na *niečo*, na bytie, dokonca na človeka, na jeho myslenie, na kultúru a civilizáciu, ktoré utvoril. Na počiatku muselo byť bytie, dokonca *plné bytie*, bytosť, plná bytia – Aristoteles povedal: Bytosť, ktorej podstatou bolo *byť*, jestvovať, vlastniť bytie nie z darovania, ale z vlastnej podstaty a absolútnej plnosti – absolútna bytosť. My to prekladáme: Boh.

Ak majú konečné bytosti nášho sveta svoje ohraničenie, svoje hranice, absolútna a nekonečná bytosť, Boh, je absolútne bytie bez hraníc. Bez tohto nekonečného bytia by nejestvovali nijaké bytosti konečné, bez tohto absolútneho bytia by nejestvovali nijaké bytosti relatívne.

Takto prišla filozofia k poznaniu Boha ako prvej príčiny sveta – ako zdroja všetkého. Boh vo svojej plnosti nemôže byť menší a chudobnejší, než sú bytosti, ktoré od neho pochádzajú. Nemôže

byť menší než človek so svojim vedomím, myslou a vôľou. Preto je Boh bytosť osobná, no nekonečne presahujúca a prevyšujúca všetko. Božiu plnosť a nekonečnosť nemôžeme vôbec naplno poznať, pochopiť a vyjadriť. Boh je nevýslovna bohatý a plný. Čím viac sa zahlbujeme do jeho priepastnej plnosti, tým viac sa ponárame a ocitáme pred tajomstvom, neslýchane väčším a hlbším, než je už tajomstvo nepreniknuteľnej živej ľudskej osoby. Boh je niekto ako žiariace slnko, do ktorého vôbec nemôžeme priamo hľadieť. Boh je nepochopiteľné, nesmierne tajomstvo. Niečo zo svojej plnosti nám mohol dať poznať o sebe len on sám.

Premýšľavej ľudskej mysli bolo a je zrejmé, že preniknúť do vnútorného tajomného života osobného Boha nebolo a nie je filozofii možné. Až keď sa živý a osobný Boh dal *sám poznať* ľuďom, až keď sa im sám okrem svojho diela prírody a sveta aj *osobne* prejavil a zjavil – až vtedy sme sa dozvedeli spoľahlivo, i keď len čiastočne, kto je to záhadné nekonečno a absolútno, pre ktoré sme ako ľudia otvorení a na ktoré sme zameraní. Až vtedy sme sa dozvedeli, kto je Boh. To hovorí kresťanstvo, keď sa odvoláva na zjavenie Starého zákona vyvolenému národu Izraela.

Začalo sa to mužom menom Abrahám, ako hovoria prastaré posvätné písma Biblie. A začalo sa to v krajine Sinear v meste Ur na dolnom Eufrate. Abrahám mal zážitok, že má odísť zo svojej zeme a z otcovského domu do inej zeme, kde bude požehnaný, kde vzíde z neho veľký národ, v ktorom budú požehnané všetky pokolenia zeme (porov. Gn 12,1-3). Abrahám pochopil a prijal tento zážitok ako posvätný a božský pokyn pre svoj život a zariadil sa podľa neho.

Francúzsky historik mohol v tejto veci napísať, že tu išlo zrejme o tajomnú skutočnosť, asi takú tajomnú i vo výsledkoch účinnú, akou sa stala pre Francúzsko tajomná misia Jany z Arcu. Abrahámom sa začali nové a konkrétne dejiny náboženského života národov a ľudstva, pretrvávajúce dodnes. Pripravil sa tým život vyvoleného národa Izrael i jeho dejiny a v ňom má svoje začiatky aj celá naša kresťanská duchovná atmosféra a život, ktorý z toho

po tisícročiach vyrástol. Je to východisko duchovného života Izraela a cez Izrael Európy a sveta. Toto východisko a základ nás zaujíma.

Abrahámov zázitok vyznieval rozhodujúco. Aj keď bol nejasný čo do budúcnosti, bol jasný čo do činu: „Odíď zo svojej krajiny! Budeš požehnaním!“

Dejiny dosvedčujú, že sa všetko stalo podľa tejto predpovede a podľa týchto príslubov. Abrahám uveril, poslúchol a dal sa viesť. A Boh cez neho začal uskutočňovať veľké činy dejín.

Ako však chápať uvedené začiatky? Ako mohol Abrahám zistiť, že sa mu prihovára Boh a čo od neho žiada? Ako mohol zistiť, že sa mu prihovára jediný a pravý Boh, keď ho jeho prostredie obklopovalo modlárstvom? To sú otázky, na ktoré by sme radi poznali odpoveď – vo veci i pre nás samých takej závažnej.

Pre nás je dnes jasné, že ak Boh jestvuje, je jeden a je osobný. Naším problémom je dnes ateizmus – otázka, či Boh existuje. Ak existuje, nemali by jestvovať ťažkosti, či sa môže dať poznať a či môže prehovoriť.

V Abrahámových časoch nik nepochyboval o existencii božského. Len sa nevedelo, či toto božské je jedno, alebo mnohé. Problém Abrahámových čias nebol ateizmus, ale polyteizmus... A tu zreteľná viera v jedného Boha bola naraz veľkým svetlom. Ako však mohlo dôjsť k tejto viere uprostred polyteizmu?

Zo všetkého, čo vieme o vtedajšej dobe, o Abrahámovom prostredí, vyplýva, že ľudia mali zmysel pre tajomstvo sveta a života. Dokazujú to premnohé zachované správy – od denného života až po astronómiu. Nevedeli však toto tajomstvo vysvetliť a vyjadriť. Najmä za jasných hviezdнатých nocí cítili ľudia toto tajomstvo zvlášť živo a prenikavo, keď sa nad nimi klenula majestátna obloha, plná tajuplných hviezd. A uprostred žiariaci Mesiach! K nemu sa obracali v modlitbách...

Abraháмова veľkosť bola v tom, že sa dal viesť Duchom Božím. Vnímal veci nielen srdcom, ale usiloval sa chápať ich aj mysl'ou. Usudzoval, že za javom hviezd, Mesiaca, živého obil-

ného zrna, živých bytostí a najmä živého *človeka*, nemôže byť na počiatku ničota a slepé náhody, lež musí byť mocná živá bytosť, živá myseľ, od ktorej pochádzajú všetky divy sveta. Boh musí byť živý, osobný a múdry – veď svet zjavuje stopy múdrosti! Boh, ktorému sa treba klaňať, musí byť väčší než všetko na svete! Musí byť väčší než človek a než svet! A musí byť posledným prameňom sveta – musí byť Jediný!

Abrahám toto svoje poznanie prežíval najprv sám, aj keď nie sám zo seba. Za jeho poznaním, ako sa ukázalo neskôr, stál od začiatku Boh. Časom začal Abrahám o svojom tajomstve hovoriť aj pred inými. Dnes možno spokojne povedať, že Abraháмова viera nebola len dielom jeho mysle. Nebol to len výsledok ľudského premýšľania. Prejavilo sa tu čosi omnoho hlbšie a posvätejšie. Predovšetkým to bol dar Boží. Dar, ktorý sa skrže Abraháma, skrže jeho vnímavú myseľ a srdce uchytil na tejto zemi. Nebolo to vôbec také jednoduché, ako by sa nám zdalo na prvý pohľad.

Prostredie, v ktorom žil Abrahám, verilo v mnohé božstvá. Abrahámov otec Táre nebol výnimkou. Jozue raz o ňom povie: „Oddávna bývali vaši otcovia, Abrahámov a Nachorov otec Táre... na druhej strane Rieky a slúžili iným bohom.“ (Joz 24,2) V tomto modlárskom prostredí sa stane naraz čosi nečakané – z vnútorného podnetu naraz Abrahám počúvne hlas a či vnuknutie neznámeho, nemenovaného Boha a rozhodne sa uniknúť mnohobožstvu: „Odíď zo svojej krajiny, od svojho príbuzenstva a zo svojho otcovského domu...“ (Gn 12,1) Písmo sa o tom neskôr vyjadrí takto: „Tento ľud... nechcel nasledovať bohov svojich otcov... Zanechali náboženstvo svojich otcov a klaňali sa nebeskému Bohu, ktorého spoznali... Potom im ich Boh rozkázal, aby odišli zo svojho bydliska...“ (Jdt 5,6-9)

Najhlbší význam a poslanie izraelského národa – voviesť vieru v jediného Boha do ľudstva – je zahrnutý už v prvom kroku Abraháma, ktorý odišiel z rodnej krajiny Ur. Čo ho k tomu viedlo? A o akú istotu sa pritom opieral?

Podľa antropológov najstaršie národy videli vo svete okolo seba posvätné stopy a v sebe i vo svojich deťoch poznávali tiež čosi posvätné, čo pretrvávalo i po smrti. Vo vášňach a v hriechu sa toto čisté vedomie zatemňovalo na nepoznanie. Človek zabudol na hlavnú pravdu sveta a svojho života. Ak cítil chvíľami úctu voči tajomstvu, ak aj chvíľami žasol a ak sa aj klaňal, klaňal sa často modlám. Sväté písmo preto už predtým vyzdvihlo veľké poslanie jedného človeka, ktorý takmer osamotene medzi všetkými zostal verný jedinému a pravému Bohu. Bol to Noe. A neskôr to bol Abrahám. Akoby v čase medzi nimi nebolo nič hodné povšimnutia z hľadiska opravdivých dejín človeka, ktoré majú byť predovšetkým dejinami ducha, dejinami ľudského srdca, dejinami vzťahu k Bohu. Preto sa Sväté písmo nezastavuje pri civilizáciách, ktoré kvitli po stáročia pred Abrahámom, čo ako skvelé boli na svoju dobu, ale sa zastavuje až pri jedinom človekovi Abrahámovi. A naozaj – načo by sa Sväté písmo zdržiavalo opismi stavieb a zrúcanín, víťazstiev a porážok? Aká bola a je v tom všetkom sláva človeka? Je to skôr znak biedy človeka, ktorý stavia a rúca, buduje a nenávidí, i v tvorbe má rád len seba, nivočí iných a nivočí Boží svet. Až Abrahámom sa začínajú pravé dejiny človeka – Abrahámom, bohatým vierou, ktorý sa stáva duchovným otcom sveta.

V Abrahámovi človek dosiahol znovu živé vedomie, že má osobný vzťah k jedinému, živému a pravému Bohu a že je zapojený do duchovného podujatia, ktoré raz prenikne všetky národy sveta. Nie je nevyhnutné presne vedieť, ako Abrahám nadobudol toto vedomie. Iste to nebolo len rozumové poznanie na spôsob filozofov. Bol to *zážitok*, bola to *osobná skúsenosť* Boha. Ani neskorší mystici nám nevedeli presne opísať, akou cestou dostali živé vedomie Boha. Jedno je však isté – Abrahám naozaj *prežil* čosi *opravdivo* náboženské. Prežil prítomnosť Boha. A bolo to také mocné a Boh tak mocne pri ňom stál, že to neskôr pocítil celý svet. A cíti to dodnes. Udalosti osemnástich storočí do príchodu Krista a dvetisíc rokov po Kristovi nás o tom presviedčajú. Ne-

môžeme o tom rozumne pochybovať. Abrahámov zážitok viery bol taký hlboký, pravdivý a mocný, že dodnes tvorí súčasť *nášho života*.

Jediný živý Boh

Napriek tomuto najzávažnejšiemu dejinnému pohľadu na Abrahámovu pravdivosť a opravdivosť si ďalej kladieme otázky, ako došlo k povolaniu Abraháma. Ako prišiel Abrahám k poznaniu jediného a pravého Boha a potom k poznaniu poslania, ktoré od neho dostal?

Boh sa neraz zjavoval prostredníctvom zázraku. No zjavoval sa aj jednoduchšie – uprostred práce, náhlou myšlienkou, v nejakej udalosti, v nejakom mocnom zážitku, nepokojom či radosťou, ktoré privádzali človeka k Bohu. Aj cez utrpenie sa Boh neraz prihovára človeku.

História Božích zjavení v ľudskom živote je najkrajšou históriou človeka vôbec. Jediná chvíľa navštívenia – a začalo sa čosi *nové*. Život človeka sa zmenil a začal sa meniť i svet. To bol prípad prorokov, prípad Jána Krstiteľa, ale neskôr i prípad Augustína, Benedikta, Františka či Ignáca z Loyoly.

Anglický konvertita Frederick William Faber napísal: „Skutočným medzníkom v živote človeka, a tým často aj sveta, sú dni a hodiny, keď sa nejakému človekovi dostalo nejakej novej idey o Bohu. Nová myšlienka o Bohu je ako znovuzrodenie človeka. Nie je podstatné, ako sa to stalo – či vo sne v noci, alebo za bieleho dňa v modlitbe, či v strhujúcej radosi alebo v prehlbokom smútku, alebo či to bol záver dlhého premýšľania pred Bohom. Nech to už prišlo akokoľvek, ak to bolo opravdivé, bolo to Božie zjavenie, z ktorého vyplynul nový život. Jasný výsledok a účinok potvrdil potom pravdivosť často nejasných začiatkov.“

My by sme chceli vedieť všetko. Všetko by sme chceli preskúmať a podrobiť analýze. Aj to, ako vlastne prehovoril Boh k prorokom či svätopiscom. Ako prehovoril Boh k Abrahámovi alebo

k Františkovi z Assisi? To asi nikdy neprebádame. Nie preto, že sa to stalo v ďalekej minulosti, lež pre povahu samej veci, ktorá je súčasťou tajomstva.

Boh, keď sa pre to rozhodne, stretne sa s každým tak, aby to človek porozumel. Vždy nachádza vhodný spôsob. Dôležité je to, že človek to *zachytí* a *pochopí* a že ho to premení. Márii hovoril Boh cez anjela, Jozefovi vo sne, Mojžišovi cez horiaci jalovec, Šavlovi v blesku, Augustínovi pri čítaní Písma, Ignácovi uprostred choroby, Bernadete v Lurdoch cez Ježišovu Matku... Niektorí videli, iní počuli, iní zas záhadne čosi hlboké a tajomné prežili. Všetci mali istotu, všetkých to premenilo a všetci prijali poslanie pritom zverené. Málokto z nich vedel však presne opísať a vyrozprávať, čo sa vlastne stalo a aký to malo presný priebeh...

Človek súčasnosti by chcel ísť ešte ďalej a pýta sa: Ako si predstavíť zjavenia Božích právd a skutočností? Prof. Joseph Holzner v biografii sv. Pavla na to odpovedá: „Táto otázka sa podobá otázke: Kadiaľ ide blesk? Akou cestou išla inšpirácia maliara, sochára, hudobného génia či básnika?“

Vo všeobecnosti sú dve cesty zjavenia: cesta cez náboženskú predstavivosť v symbole a cesta cez myseľ v intuícii, v duchovnom videní. U prorokov Starého zákona sa zjavenie uskutočňovalo väčšinou cez symboly. V ich obraznej reči zanechalo svetlo nového poznania nezmazateľnú stopu... Svätý Pavol najčastejšie uchoпил v jedinom videní celý komplex právd. Aj sv. Ignác z Loyoly prežil po obrátení v akomsi svetelnom jave tajomstvo Najsvätejšej Trojice. Tak jasne a presvedčivo, že „keby nemal zjavenia Cirkvi, sám tento zážitok by ho bol natrvalo presvedčil o pravde kresťanského zjavenia“, ako neskoršie sám na naliehanie povedal. Ale viac o tom nevedel ani on bližšie vypovedať – mal len trvalú istotu.

Keď sa teda pýtame, akými cestami môže Boh prehovoriť k človekovi, kto by to mohol vyskúmať? Básnik napísal: Ak sa Boh dáva obdivovať v ranných zorách a v rose na kvetoch, a ak

ho vnímavé a nábožné oko poznáva v krehkých veciach života, prečo by ho človek nemohol poznávať aj v obrazoch snov, v týchto zjaveniach najvnútornejšieho života človeka, v týchto prorocstvách sily i slabosti, keď zmysly odpočívajú a svet je zahalený, keď sa utvára vlastný vnútorný svet v mori vnútorného života, s neznámymi zákonmi prílivu a odlivu... Ak každý dobrý dar prichádza od „Otca svetiel“ ... a pre zbožného človeka môže byť všetko dobrým darom, či nemôžu byť aj sny dobrými Božími darmi, ktoré človek môže používať na svoj ľudský a duchovný rast? Starý zákon opisuje sny Jakubove, Nový zákon hovorí o snoch Jozefových, Pavol v noci počul hlas: „Prejdi do Macedónska a pomôž nám!“ – čím sa začala evanjelizácia Európy. Z novších čias sú známe účinné tvorivé sny Dona Bosca...

Aj v tomto zmysle je pravdivé slovo, ktoré povedal sv. Augustín: „Boh nemusí hovoriť k človekovi hlasom. Hovorí mu pravdou – ak je človek schopný počúvať mysl'ou, a nielen sluchom a telom...“

Pokiaľ ide o Abraháma, Písmo nehovorí podrobne o tom, akým spôsobom spoznával Božiu vôľu. Na viacerých miestach sa však výslovne hovorí: „Tu sa Abramovi zjavil Pán...“ (Gn 12,7), „Pán povedal Abramovi“ (Gn 13,14), „Pán sa prihovoriť Abramovi vo videní“ (Gn 15,1). Nežiadajme si viac vo veci takej tajomnej... Nezabúdajme však ani na to, že Abrahám sa presvedčil nielen na vlastné oči, ale na vlastnom živote, že to, čo spoznal ako Božiu vôľu, nech sa to už stalo akýmkoľvek spôsobom, bolo naozaj pravdivé. Mal na to dobré dôkazy. Jedným z najväčších bol jeho syn Izák. Ak Abrahám spočiatku dobre nechápal, ako sa môže stať požehnaním pre všetky budúce pokolenia on, ktorý bol starý a nemal vôbec potomka, Boh mu ukázal, aký vážny je prísľub, ktorý dostal – proti všetkému očakávaniu sa mu narodil syn! A v priebehu jeho života bolo týchto dôkazov omnoho viac. Abrahám mal po mnohých dôkazoch Božej vernosti a pravdivosti dobré, ba najlepšie a najmocnejšie dôvody veriť a dôverovať. Jeho duchovná veľkosť bola práve v tom, že veril a dôve-

roval od samého začiatku, keď dúfal proti nádeji, proti všetkej čisto ľudskej skúsenosti – nádejou Božou. Bolo veľkou vecou, že Abrahám poslúchol na prvý Boží pokyn. Nič viac nepotreboval. Nepotreboval nijaké iné dôkazy, než dostal, tak ako človek, ktorý sa roky márne liečil a bol na hranici smrti, po náhlom uzdravení v Lurdoch nepotrebuje nijakú biológiu a medicínu a nestojí o nijaké, čo ako užitočné dišputy odborníkov – stačí mu dar uzdravenia. Úplne mu stačí!

Poznávanie Boha Abrahámom bolo iba začiatkom. Rozvíjalo sa potom v národe Izraela ďalej – zjavením Božieho mena veľkej osobnosti Mojžiša, cez ohlasovanie prorokov, v hlbokých modlitbách žalmov či v Desatore.

No zjavenie Starého zákona nebolo posledným a vrcholným zjavením osobného Boha. Hovorilo o ňom ako o Stvoriteľovi, o Bohu, ktorý sa stará o svoj ľud, hovorilo o Bohu dokonca chvíľami až ako o Otcovi, ale nebolo to dosť zreteľné a jasné. Proroci Starého zákona hovorili však o príchode Mesiáša – Pomazaného, ktorý má priviesť Izrael, ba všetky národy k živému Bohu ustanovením jeho ríše na zemi. V plnosti času prišiel *Ježiš Kristus*, ktorý sa nazýval podľa proroctiev Synom človeka a nazýval sa Synom Božím, ktorý hovoril živo o Bohu ako o svojom a našom Otcovi, ukázal nám aj Božiu lásku a pozval nás aj do Božieho spoločenstva života. Po smrti na kríži a po zmŕtvychvstaní začal podľa prísľubu „priťahovať všetkých k sebe“ a zostal vo svete prítomný cez svoju ustanovizeň Cirkve, znova podľa prísľubu: „Ja som s vami po všetky dni až do skončenia sveta.“ Program života každého človeka i ľudstva zhrnul Kristus do veľmi stručnej zásady: „Milovať Boha celou dušou a milovať ostatných ľudí ako seba samého.“ To sú slová Ježiša, ktorý povedal aj toto: „Vyšiel som od Otca a prišiel som na svet, a zasa opúšťam svet a idem k Otcovi.“ (Jn 16,28) A dodal: „V dome môjho Otca je mnoho príbytkov... idem vám pripraviť miesto.“ (Jn 14,2) Inokedy povedal: „Ja a Otec sme jedno.“ (Jn 10,30)